

Ващишин М. Я.,

доцент кафедри соціального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка

ТРАНСФОРМАЦІЯ КОМПОНЕНТІВ АГРОСФЕРИ У СКЛАДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

Агросфера є середовищем взаємодії аграрного сектора економіки, сільських територій, агроландшафтів та агроєкосистем в процесі сільськогосподарської та тісно пов'язаної із нею діяльності [5, с.161]. Однією з сучасних тенденцій розвитку агросфери є необхідність узгоджувати стратегію агрогосподарського управління із процесами формування та збереження національної екомережі, оскільки до складу екомережі потрапляють окремі агроландшафти та агроєкосистеми (сіножаті та пасовища як складові елементи буферних територій, а деградовані та малопродуктивні угіддя - у складі відновлюваних територій екомережі).

Основною метою Загальнодержавної програми формування національної екологічної мережі України було визнано збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану, та формування їх територіально єдиної системи, побудованої відповідно до забезпечення можливості природних шляхів міграції та поширення видів рослин і тварин, яка б забезпечувала збереження природних екосистем, видів рослинного і тваринного світу та їх популяцій. Крім того, Програма має сприяти збалансованому та невиснажливому використанню біологічних ресурсів у господарській діяльності. Формування екологічної мережі передбачає зміни в структурі земельного фонду країни шляхом віднесення (на підставі обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів [4].

Однак, ані земельним, ані екологічним законодавством не передбачено чіткого механізму переведення таких земель із категорій господарського використання у особливо охоронювані категорії з

відповідною зміною цільового призначення земельних ділянок, а також із встановленням природоохоронних обмежень прав на землю з відображенням про це даних у державному земельному кадастрі. Спроба визначити варіанти «вихідного» і «подальшого» цільового призначення земельних ділянок у складі відновлюваних територій була зроблена законодавцем у Загальнодержавній програмі формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки, якою передбачено, що сприятливі передумови для збільшення площі земель з природними ландшафтами, що склалися у процесі реформування економічних відносин у землекористуванні, забезпечуються: вилученням земель сільськогосподарського призначення (насамперед деградованих орних земель) внаслідок економічної збитковості їх використання за призначенням; вилученням із промислового використання (у видобувній, будівельній та інших галузях виробництва) земельних ділянок, які втратили природний стан і становлять підвищену небезпеку для збереження навколишнього середовища; наданням переваги відновленню природних ландшафтів як найбільш доцільному виду використання земель, що вибувають із сільськогосподарського використання; встановленням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг навколо водних об'єктів; збільшенням території лісів, лісосмуг навколо сільськогосподарських угідь, промислових та житлових зон; необхідністю виконання Україною міжнародних зобов'язань у галузі охорони довкілля [4].

Відтак, відтворення притаманного їм різноманіття природних ландшафтів прогнозоване щодо земельних ділянок з категорій сільськогосподарського призначення і промисловості. Своєрідний «трансформаційний» правовий режим у складі екомережі передбачений лишень щодо відновлюваних територій. Основними критеріями вибору відновлювальних територій повинно бути збереження на них середовищ існування, навіть якщо природне біорізноманіття повністю знищено (осушені торфовища, деградовані лучні та степові природні пасовища, зріджені ліси, агроценози інтенсивного використання) та реальна можливість проведення ренатуралізаційних заходів [3]. Обидва ці критерії (біотопний та відновний) мають оцінюватися в комплексі. Відсутність хоча би одного з них виключає можливість виконання відновлюваною те-

риторією своєї екомережевої функції. Однак, на нашу думку, важливим є і третій критерій, про який в законодавстві не згадується. Для того, щоби певна земельна ділянка могла бути інтегрована у структуру екомережі, вона має межувати з нею, а не бути віддаленою на значній відстані.

У Методичних рекомендаціях щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі наголошено на потребі визначення перспектив відновлювальної території у залежності від того, які функції територія буде виконувати після ренатуралізації. Відновлювана територія призначена для відновлення цілісності функційних зв'язків у ключовій або сполучній території і є потенційним резервом, за рахунок якого можливо збільшити у майбутньому площу ключових та сполучних територій. Це може бути територія з повністю або частково деградованими природними елементами, на якій мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану. Відновлювальні території створюються у складі екомережі з метою подальшого її розвитку та удосконалення її функціонування. Це території, на яких необхідно й можливо відновити природний рослинний покрив і здійснити репатріацію видів рослин та тварин [3]. При розробленні та затвердженні місцевих схем формування національної екомережі необхідно вказувати перспективи трансформації окремих ділянок відновлюваних територій у структурні елементи іншого типу (ключові, буферні, чи сполучні території екомережі).

Т.М.Кондратюк зазначила, що відновлювані території - це землі, які в силу свого розташування і потенційних функцій відіграють значну роль у просторі екомережі, особливо там, де втручання людини необхідне для відновлення природних характеристик і для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану. Характерною особливістю правового режиму цих земель є їхня землеохоронна і відновлювальна спрямованість, що полягає у припиненні їх господарського використання (сільськогосподарського або промислового) на визначений термін чи назавжди і застосуванні до них засобів відновлення (консервація-трансформація) [1]. Попри те, що вчена вказала тільки один із можливих способів ренатуралізації відновлюваних територій (консервація), однак вбачається її розуміння позитив-

ної динаміки щодо перспективної ролі відновлюваних територій у складі екомережі шляхом їхньої трансформації.

Методичні рекомендації щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі містять досить детальний перелік земельних ділянок, які варто включати до складових відновлювальних територій екомережі: здавна орані, низькопродуктивні; вдруге засолені внаслідок надмірного зрошення; пасовищні збої, ділянки прогону худоби та місця його постійної концентрації; забур'янені карантинними видами бур'янів, у т.ч. шкідливими для здоров'я людей; кар'єри, відвали породи тощо; орні землі на схилах, які відводяться під ґрунтозахисні смуги, або постійні ділянки, призначені для розведення диких комах-запилювачів; схили насипів та смуги відчуження вздовж автомобільних доріг, залізниць, нафто- і газопроводів, ліній електропередач та інших комунікацій; ділянки відкритих ґрунтів на яких відбуваються, або можуть розвинутися яружні та зсувні процеси; місця постійного відпочинку та інші рекреаційні території; ділянки, які підлягають довгостроковій консервації внаслідок радіаційного, хімічного або іншого забруднення, яке становить загрозу здоров'ю людей та тварин; селітебні території, які підлягають рекультивації – садиби, занедбані ферми тощо [3].

Позитивним прикладом перспективної ренатуралізації відновлюваних територій екомережі на основі комплексного екосистемного підходу є Місцева схема формування екологічної мережі Чернігівського р-ну Запорізької області, яка розроблена за концепцією побудови природного каркасу екомережі. У ній передбачено, що екомережа району повинна по можливості максимально об'єднувати природні геосистеми та напівтрансформовані малопродуктивні сільськогосподарські угіддя, неугіддя, ліси, перспективні через відновні sukcesії для повернення їх до природного стану [2].

Методичними рекомендаціями щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі передбачена необхідність узгоджувати заходи щодо відтворення природного стану відновлюваних територій із прив'язкою до заходів, передбачених відповідно до регіональних програм [3]. Очевидно, йдеться про регіональні екологічні програми, чи програми соціально-економічного розвитку, що є обґрунтованим через потребу залучення значних коштів на такі заходи.

Відтак, законодавство про екомережу необхідно доповнити нормами щодо обов'язку уповноважених органів при розробленні регіональних програм з охорони земель передбачати кошти на ренатуралізацію деградованих та малопродуктивних угідь при включенні їх до складу відновлюваних територій національної екомережі, а також визначити компенсаторні механізми для землекористувачів, які зазнають обмежень через включення сільськогосподарських угідь до складу буферних територій екомережі.

Список використаних джерел:

1. Кондратюк Т.М. Правовий режим земель національної екологічної мережі України. Дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2019 р., 233 с. https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u145/dis_kondratyuk.pdf

2. Місцева схема формування екологічної мережі Чернігівського району Запорізької області від 22.11.2018 р. <http://chrda.gov.ua/index.php/2554-mistseva-skHEMA-formuvannya-ekologichnoji-merezhi-chernigivskogo-rajonu-zaporizkoji-oblasti>

3. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 604 від 13.11. 2009 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розроблення регіональних та місцевих схем екомережі» <http://newtest.menr.gov.ua/media/files/Nakaz6042009.doc>

4. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки [Текст]: Закон України від 21.09.2000 № 1989-III (із зм. і доп.) // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 47, ст. 405.

5. Савельєва О. М. Правове регулювання відносин в агросфері : монографія / за заг. ред. М. В. Шулги. – Харків: Друкарня Мадрид, 2017. – 208 с.